

KRITIKA BEZ RJEŠENJA

Waltz, Kenneth (1998.) Čovjek, država i rat. Preveo: Damir Grubiša. Zagreb: Institut za međunarodne odnose. 203 str.

Čovjek, država i rat djelo je kritičke analize velikog dijela već postojećih teorija i tumačenja o uzrocima ratova. U iscrpnom i bogatim citatima s adekvatnim primjerima iz novije povijesti potkrijepljenom prikazu, K. Waltz opisuje uzročnike međunarodnih sukoba. Koristeći brojnu literaturu, Kenneth Waltz rekonstruirao je mnoge postavke i ideje uzimajući u obzir bitne faktore koje raniji, klasični autori poput Rousseaua i Kanta, nisu uzeli u obzir. Polazeći od uvjerenja da ni u jednom ratu ne postoje pobjednici, već samo različiti stupnjevi poraženih, autor pita od kuda izvire nagon, želja ili potreba za ratom. I nije li svakom čovjeku, a time i samom narodu, jači poriv za mirom i harmonijom, nego za neredom i sukobom? Možemo li sada, kada smo svjesni želje za promjenom ostvariti mir tamo gdje je u prošlosti bio rat? Naišavši uglavnom na pesimistične stavove, Waltz je krenuo putem prereformiranja pitanja nadajući se manje obeshrabrujućim odgovorima. "Postoje li načini da se smanje mogućnosti za izbijanje rata, a povećaju šanse za mir? Možemo li ostvariti mir češće u budućnosti nego što se on realizirao u prošlosti?" (Waltz, 1998.:1).

Da bi se odgovorilo na ova pitanja, neophodna je svijest o cijelom nizu čimbenika međunarodne politike koji utječu na pojavu rata. Na temelju empirijskih podataka, teorijskih znanja i različitih pretpostavki, autor je moguće uzroke rata sveo na tri predodžbe koje sagledavaju problem s aspekta (prvo) čovjeka, (drugo), države i (treće), međunarodnih odnosa država.

Prva se predodžba zasniva na pretpostavci da sukobi i ratovi proizlaze iz

prirode i ponašanja čovjeka. Ideja da čovjek u sebi nosi urođenu količinu zla i da je uslijed toga rat česta pojava u društvu, prisutna je u teorijama i zapazanjima mnogih istaknutih politologa, filozofa i teologa; stoga, iako možda upitna, ni u kom slučaju nije zanemariva. U okviru ove predodžbe autor govori o dvije grupe teoretičara: klasični realisti svrstani su u pesimiste, jer se njihove ideje zasnivaju na uvjerenju da je rat neizbježan pošto su ljudi nedvojbeno i nepopravljivo zli; moderni bihevioristi i klasični liberali odgovaraju optimistima, jer vjeruju da je rat moguće izbjeći putem poboljšanja i prosvjećivanja. U zaključku, Waltz konstatira da nitko od spomenutih nije riješio pitanje kako doći do mira; naime, za pesimiste mir predstavlja cilj, ali istovremeno i utopijski san, dok su rješenja i objašnjenja optimista prejednostavna; njihovo gledište predstavlja utopiju jer je teza o dobroti i dobronamjernosti ljudi, kao čimbeniku dovoljnom za ostvarenje mira - zabluda. –Čak ni realisti nisu svjesni dubine netočnih postavki liberala jer i sami smatraju da je pogrešno ili ispravno razumijevanje ljudske prirode najbitnije u cjelokupnoj analizi fenomena rata. Presudna pogreška liberala je preneglašavanje kauzalnog značenja ljudske prirode; prema riječima Niebhura "ljudska priroda je tako složena da može opravdati svaku hipotezu koju možemo razviti" (Waltz, 1998.:34). Pesimisti upozoravaju kako ne treba previše očekivati od primjene razuma u rješavanju društvenih i političkih problema, što Waltz drži primjerom mogućeg korisnog rezultata analize s gledišta prve predodžbe. Također zaključuje da ljudska priroda, iako je

smatramo nepromjenjivom, nikako nije jedina determinanta zbivanja u društvu, pa bi u korist ostvarenja mira trebalo preusmjeriti pažnju na društveno-političke institucije u kojima je promjena moguća.

Tragajući za uzročno-posljedičnom vezom koja dovodi do rata, u drugoj predodžbi Waltz polazi od strukture svake pojedine države. Naime, kako je u nekim teorijskim razmatranjima ključ za razumijevanje rata i mira unutrašnja organizacija država, autor analizira političku strukturu same države.

Govoreći o liberalizmu, navodi dvije pogrešne postavke njihova promišljanja koje kompromitiraju sâm autoritet koji govori o uzrocima rata i pokušajima njegova suzbijanja. Prvu netočnost prepoznajemo u tvrdnji da je interes ljudi u miru, a da njihovi vladari, u stvari, vode rat. Druga se odnosi na zabludu da je demokracija dominantno miroljubiv oblik države, tj. da participacija ljudi u odlučivanju i samim tim njihova kontrola nad politikom ne može rezultirati ničim drugim nego mirom. Waltz sustavno razrađuje povijesna zbivanja kako bi potvrdio, dokumentirao navedeno.

I dalje razmatrajući stavove liberala, Waltz ustvrđuje kako ovi duboko sumnjaju u revoluciju i još dublje vjeruju u evoluciju ljudi, a time i država, pa je iz tog kuta posve logično zaključiti da će pojedinci i vlasti, svakim danom, biti sve više svjesni svojih nedostataka i zabluda, te ih istovremeno ispravljati i usavršavati se. No, kako između želja, mogućnosti i djelovanja jednog čovjeka postoji jaz, tako je još veći raskorak između hvalevrijednih ideja, namjera i aktivnosti države i njihovih posljedica. Zaključak je da iz tzv. dobrih država mogu proizići loše stvari, tj. ratovi, i zato gledište liberala, koliko god bilo pozitivno i humano, nije dostatno opsegu rješavanja problema.

Zbog propusta u teoriji, i zbog teškoća u praksi, pristup kakav nalazimo u drugoj

predodžbi neadekvatan je kao i ostale teorije koje se oslanjaju na generalizaciju jednog obrasca države i društva koji može dovesti do mira u svijetu.

Waltz je kritici podvrgao i socijaliste koji također tvrde da je izvor rata državno uređenje, i to kapitalističko državno uređenje. Marx i marksisti najpotpunije predstavljaju razvoj i punoću druge predodžbe: rat smatraju vanjskom manifestacijom rezultata unutrašnje, klasne borbe, što problem prebacuje na postojanje klasnog, konkretno kapitalističkog sustava. Kapitalistički način proizvodnje i kontrola aparata vlasti u interesu jedne od klasa (buržoazije), formira suprotstavljene klase koje predstavljaju protagoniste klasne borbe. Prema marksističkoj teoriji proizlazi da će socijalizam zauvijek poništiti rat. A da bi se on uveo, potrebno je ukinuti kapitalizam i ukinuti državu. U povijesnim činjenicama možemo pronaći pokušaj provođenja plana o suprotstavljanju ratovima i očuvanju mira u Europi pod svaku cijenu, no u primjeni ovog tumačenja socijalisti su se razišli u mišljenjima kako reagirati i kako se postaviti prema ratu koji je neminovan ukoliko se želi sprovesti ideja ostvarenja socijalizma. Nemogućnost odgovora na ovo pitanje u skladu s prvotnom idejom očuvanja mira, jasno pokazuje da je teorija prilično manjkava ili nedovoljno razrađena u bitnim pitanjima kako bi se moglo djelovati prema njezinim principima.

Za razliku od marksista, revizionisti odbacuju neizbježnost revolucije i nestanka države, i zalažu se za državu kao utjelovljenje nacionalnoga jedinstva i instrumenta napretka nacionalnoga proletarijata. Bili su uvjereni u svitanje jedne miroljubive ere koja mora naći svoj temelj u postupnom poboljšanju i usavršavanju odvojenih država, što znači da bi svaka nacija bila zadovoljna svojom sudbinom, tj. ratovi bi zauvijek prestali kad bi svaka narodnost tvorila posebnu naciju.

Predodžba revizionista pretpostavlja automatsku garanciju trajnog mira provođenjem socijalizma i eliminacijom interesa u zamjenu za glas naroda. No, koristeći istu logiku razmišljanja kao i liberali, i revizionisti su vjerovali da će unutrašnje usavršavanje države u ekonomskim i socijalnim segmentima dovesti do prosvijećenosti u vanjskoj politici koja bi rezultirala trajnim odsustvom nasilja.

I bili su u krivu – kaže Waltz, što govori i sama činjenica da harmonija i mir nisu ostvareni u svijetu, jer ulogu u međunarodnoj politici igraju složeniji i objektivno ne uvijek dobronamjerni čimbenici, stoga je ovaj plemeniti optimizam još jedna od zabluda socijalizma.

Treća predodžba o uzrocima nastajanja rata ili nepostojanja mira, smjestila je uzroke rata u sam međunarodni sustav. Kako je u međunarodnoj politici prisutan i aktivan veliki broj država, a među njima ne postoji sustav jedinstvenoga i priznatog autoriteta ili arbitraže u svrhu određivanja prava, dužnosti i odgovornosti, države su u mogućnosti zadovoljavati svojim zahtjevima i ambicijama koje nisu prisiljene usklađivati ni sa čim osim sa svojim razumom i željama.

Svaka pojedina država drži svojim pravom i dužnošću osigurati opstanak i napredak na način i metodama koje joj odgovaraju i koje ona sama smatra poželjnim. Kako u svakoj državi vlast raspolaže organiziranom silom i mogućnošću uporabe iste u svrhu nametanja poštovanja i provođenja zakona na unutrašnjem planu, a ostvarivanja svojih ambicija i provođenje svoje pravde na međunarodnom planu, iz takve situacije – kaže Waltz – može jedino izbiti sukob koji se, često, nastavlja – ratom.

U sklopu treće predodžbe autor govori i o tumačenju uzroka nastajanja rata Jean-Jacques Rousseaua. Rousseau konstatira da čovjek, prelazeći iz prirodnog

stanja, gdje je determiniran instinktima, fizičkim impulsima i pravom na želje i gdje je njegova sloboda ograničena samo snagom pojedinca, kao društveno biće mijenja svoje ponašanje i počinje djelovati prema pravdi, u sebi nosi moralnost, a njegova prirodna sloboda postaje građanska sloboda.

Analizirajući međunarodne odnose, Rousseau povlači paralelu između prirodnog stanja čovjeka i odnosa među državama, i zaključuje da je rat neizbježan, jer koliko god je stav jedne države opći u odnosu na stav njezinih pripadnika, on je poseban u odnosu na stav ostalih država, stoga je jedini način rješavanja problema sukob, tj. rat. Jedinstvo koje je nužno za državu iznutra, ne koristi harmoniji u odnosima s ostatkom svijeta, pa je motivacija države u tom slučaju izjednačena s motivacijom čovjeka u prirodnom stanju, a to je motivacija za samoodržanje. Dakle uzrok ratova među državama jest međunarodna anarhija.

Waltz zaključuje da je jedino što bi smanjilo ili spriječilo količinu ratova osnivanje djelotvorne međunarodne organizacije koja bi imala funkciju i prava "svjetske vlade" i time osigurala ravnotežu sila. Istovremeno se oslanja na tvrdnju Tannenbauma: tamo gdje postoji učinkovita vlast koja provodi zakon, ravnoteža se mjeri drugim mjerilima a ne silom. Kad bi stanje ravnoteže postalo svjesnim ciljem država, tada bi se moglo očekivati izbjegavanje oružanih sukoba kao rezultata racionalnog promišljanja i djelovanja.

U zaključku, autor povezuje sve tri predodžbe naglašavajući da objektivni pogled na međunarodnu politiku i odnose nije moguć (a bez njega stvaranje programa za mir) bez znanja o snagama koje određuju politiku, a koje prezentiraju prve dvije predodžbe, i bez sposobnosti ocjenjivanja njihove važnosti i predviđanja njihovih rezultata koje nalazimo u trećoj predodžbi.

Iako su naklonjene posljednjoj predodžbi, autorove simpatije ne sprječavaju njegovu kritičku misao da ustanovi da je "svjetska vlada" nedvojbeno neostvariva u praksi i da je, zapravo, i treća predodžba utopijski pristup svjetskoj politici, jer "...svaka država ostvaruje svoje interese

na način koji ona smatra najboljim. Sila je sredstvo ostvarenja vanjskih ciljeva država, jer ne postoji dosljedan, pouzdan proces pomirenja sukoba interesa koji neizbježno izbija među sličnim jedinicama u uvjetima anarhije" (Waltz, 1998.:203).

Nataša Bokan

SLUŽITI VOJSKU BEZ ORUŽJA?

Hrženjak, Juraj (1998.) Prigovor savjesti i civilno služenje vojnog roka. Zagreb: Juraj Hrženjak. 64. str.

Ova knjiga, kako je to u njezinom naslovu istaknuto, prvenstveno govori o pravu prigovora savjesti koji u biti znači pravo izbora načina na koji će netko ispuniti svoju građansku dužnost prema državi – obavljanjem vojničkih dužnosti u oružanim snagama ili obavljanjem civilne službe. Realizacija bilo kojeg prava izbora između dvije solucije zahtijeva što potpuniju informiranost o svakoj od njih, a trenutno u Hrvatskoj nije učinjeno mnogo po pitanju informiranja novaka o drugoj od dviju solucija – civilnoj službi.

Posljedica toga je i dalje relativno malen broj prigovarača savjesti – "preko tisuću" od 23. prosinca 1991. kada je osnovano Povjerenstvo za civilnu službu pri Ministarstvu pravosuđa RH – bez obzira na dobro nam znane okolnosti. Upravo neinformiranosti radi, prigovarači savjesti kojima je zahtjev i odobren, ostavljeni su na milost i nemilost spomenutom Povjerenstvu i "u pravilu obavljaju civilnu službu u oružanim snagama bez nošenja i upotrebe oružja" (čl. 82. Zakona o obrani NN 57/96) iako im je istim zakonom omogućeno vršenje službe "u pravnim osobama, koje svoju poslovnu upravu ili sjedište imaju u RH" (čl. 83), a uz to i propisano da se "upućuju na takvo mjesto

koje najviše odgovara njegovim sposobnostima" (čl. 90).

U ovom kontekstu Juraj Hrženjak započinje svoje djelo riječima: "Zadaća ove knjige je da informira i objasni ponajprije mladom čovjeku jedno njegovo pravo. To je pravo prigovora savjesti" (Hrženjak, 1998.:3). Osim ispunjenja ove zadaće, Hrženjak u svojoj knjizi i dalje inzistira na mijenjanju onih aspekata sadašnjih (još uvijek dosta neusklađenih) zakona koji ih distanciraju od europskih i svjetskih standarda – duže trajanje civilne službe (15 mjeseci) od služenja vojnoga roka (10 mjeseci), obavljanje civilne službe unutar oružanih snaga, zahtjev za *uvjerljivošću* razloga zbog kojih se traži civilna služba itd.

Hrženjak u uvodu knjige nastoji smjestiti pravo na prigovor savjesti u kontekst ovostoljetnih humanističkih ideala i inicijativa utjelovljenih u mnogim dokumentima (*Opća deklaracija o pravima čovjeka* UN 1948., kao najvažnija) i u kontekst svojega osobnog iskustva (proživljena dva rata).

Hrvatsku praksu Hrženjak detaljno izlaže i kritizira u prvom poglavlju ("Pravo prigovora savjesti i civilno služenje vojnog roka u Republici Hrvatskoj") na